

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI “SMILE/TABASSUM” TUSHUNCHALARINING PREDIKATIV VERBALLASHUV TAHLILI

Jo‘rayeva Nilufar Sobirjonqizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Amaliy ingliz tili kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida “smile/tabassum” tushunchasining og‘zaki predikativ verbalizatsiyasi batafsil o‘rganilgan. Lingvistik nazariya, madaniyatlararo tahlil va empiric misollar aralashmasi orqali tadqiqot tabassum harakatini yetkazadigan predikativ tuzilmalar hamda fe‘llarni o‘rganadi. Kognitiv tilshunoslik, semantic nazariya va pragmatikaning asosiy nazariy asoslariga asoslanib, maqolada jilmayish yoki tabassum kabi hissiy tushunchalar og‘zaki bayon qilinishini o‘rganib, lingvistik iboralar muloqotning hissiy, ijtimoiy va madaniy jihatlarini aks ettirish usullariga e‘tibor qaratadi.

Kalit so‘zlar: smile, tabassum, predikativverballashuv, smirk, grin, kulmoq, tirjaymoq.

Tuyg‘ularning ifodasi, ayniqsa tabassum kabi ijobiy his-tuyg‘ular insonning universal tajribasidir. Biroq, bunday tushunchalarning lingvistik verbalizatsiyasi turli xil madaniy, ijtimoiy va psixologik omillarni aks ettiruvchi tillarda turlicha ekanligi ma‘lum. Tabassum nafaqat noverbal imo-ishora, balki predikativ tuzilmalar orqali tilde verbal ifodalanadi. Ingliz tilida “smile”, “grin” yoki “beam” kabi fe‘llar bir qator tabassum harakatlarini aks ettirsa, o‘zbek tilida “tabassum qilmoq”, “kulmoq” yoki “tirjaymoq” kabi tabassum uchun turli xil madaniy nuanslarni taklif qiladi. Ushbu tadqiqot ingliz va o‘zbek tillarining komponent, semantic va pragmatic xususiyatlariga e‘tibor qaratib, ushbu harakatlarning predikativ og‘zaki shakllarda lingvistik jihatdan qanday ifodalanishini o‘rganadi.

Hozirgi kunda madaniyatlararo va qiyosiy lingvistik tadqiqotlarga bo‘lgan qiziqishning ortib borayotgani sababli, tabassumning ingliz va o‘zbek tillarida lingvistik ko‘rinishini o‘rganish turli tillar umuminsoniy his-tuyg‘ularni qanday og‘zaki ifodalashi haqida tushuncha beradi. Bundan tashqari, ushbu ikki alohida tilda “smile/tabassum” ning og‘zaki predikativ tuzilmalari ortidagi farqlarni tushunish tilning hissiyot va madaniy ma‘noni qanday ifodalanishini izohlab beradi.

Oldingi lingvistik tadqiqotlarda madaniyatlararo kontekstdagi hissiyotlarning og‘zaki nutqda verballashuv jarayonlari o‘rganib chiqilgan, ayniqsa, tabassum va kulgi bilan bog‘liq fe‘llarning tillarda qanday ishlatilishiga e‘tibor qaratilgan. Pol Ekman kabi tilshunoslarning his-tuyg‘ularning universal ifodalari borasidagi tadqiqot ishlarida tabassumning universal hissiy javob ekanligini tushunish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi, uning verbal ifodalanishi esa madaniyatlarda turlicha deb ta‘kidlaydi [1]. Zoltan Kovazesning tuyg‘ularning metofarik ifodalanish kabi tadqiqot ishlarida turli tillar hissiyotlarni ifodalash uchun metafora tuzilmalaridan qanday foydalanishini ta‘kidlaydi [3], bu tabassumni og‘zaki so‘zlashuvda qo‘llanilishi mumkinligi haqida ham tushunchalar beradi.

Ingliz va o‘zbek tillarida “*smile*” va “*tabassum*” ning og‘zaki predikativ verbalizatsiyasini o‘rganishning nazariy asoslari bir qancha asosiy lingvistik va kognitiv nazariyalarni o‘zida mujassam etgan. Ushbu nazariyalar tabassum bilan bog‘liq verbal iboralarning lingvistik tuzilmalarini, madaniy ma’nolarini va pragmatikishlatilishini tahlil qilish uchun asos yaratadi. Nazariy asoslarga kognitiv tilshunoslik, semantic nazariya, pragmatika va ijtimoiy-madaniy nazariyalar kiradi.

Kognitiv tilshunoslikda baxt yoki o‘yin-kulgi kabi his-tuyg‘ular ko‘pincha metaforik xaritalar orqali kontseptsiyalanadi. Lakoff va Jonsonning kontseptual metafora nazariyasi shuni ko‘rsatadiki, tabassum ko‘pincha jismoniy ifodalarni hissiyholatlar bilan bog‘lab, yorug‘lik (“*beam*”, “*shine*”) bilan tavsiflanadi. Ushbu nazariya ingliz va o‘zbek tillarida metaforik tuzilmalar orqali tabassumni qanday og‘zaki ifodalashini tahlil qilish uchun dolzarbdir [2].

Semantik nazariya har bir tilde tabassumni tasvirlaydigan fe‘llar doirasini tahlil qilishga yordam beradi. Ingliz tilida “*smile*” leksik maydonga “*grin*”, “*smirk*”, “*laugh*” kabi atamalar kiradi. O‘zbek tilida “*tabassum*” tushunchasi uchun odatda “*tabassum qilmoq*”, “*kulmoq*”, “*tirjaymoq*” va “*kulimsiramoq*” kabi leksemalar ishlatiladi. Ushbu tavsiflash tushunchalarning semantic tarkibiy qismlarini parchalashga yordam beradi va har bir tilde turli xil tabassum turlari qanday ifodalanganligini ko‘rsatadi [4].

Yuqorida aytib o‘tilganidek, ingliz tilida tabassum tushunchasi turli fe‘llar orqali ifodalanadi:

Smile: baxt yoki do‘stlikni ifodalovchi eng umumiy atama [6].

Grin: kengroq, ko‘pincha o‘yin kulgini ifodalovchi tabassum.

Smirk: tabassum yoki istehzoni ko‘rsatadigan tabassum.

Sneer: nafrat yoki nafratni ko‘rsatadigan tabassum.

Ushbu fe‘llarning har biri nafaqat jismoniy harakatni, balki o‘ziga xos hissiy va ijtimoiy ma’nolarni ham o‘z ichiga oladi. Komponentli tahlil bu ma’nolarni *quvonchli tabassum*, *istehzoli tabassum* yoki *rasmiy tabassum* kabi semantic xususiyatlariga qarab tavsiflab chiqish ham mumkin.

Ingliz tilida “*smile*” tushunchasini ifodalovchi fe‘llarini tanlash kontekstga bog‘liq. Masalan:

- “*He smiled at her politely*” - “*U unga xushmuomalalik bilan jilmayib qo‘ydi*” misolida tabassum ijtimoiy funktsiyani anglatadi.

- “*She smirked when she heard the news*” - “*U yangilikni eshitganida jilmayib qo‘ydi*” misolida kinoya yoki o‘z-o‘zidan qoniqishni anglatadi.

O‘zbek tilida tabassum bilan bog‘liq asosiy fe‘llarga quyidagilar kiradi:

Tabassum qilmoq: tabassum uchun rasmiy fe‘l, ko‘pincha muloyim yoki hurmatni ifodalovchi kontekstlarda ishlatiladi [5, 100].

Kulmoq: tabassum qilishni ham, kulishni ham anglatishi mumkin bo‘lgan umumiy fe‘l.

Tirjaymoq: ovoz chiqarmay, ko‘z, lab-lunj harakati bilan kulgi ifodalaydigan, miyig‘ida kulishni anglatuvchi fe‘l.

O‘zbek tilida tabassum tushunchasini ifodalovchi fe’llarning semantic maydoni ingliz tiliga nisbatan torroq, ammo har bir fe’l hali ham rasmiyatchilik, hurmat va hissiy ifoda bilan bog‘liq o‘ziga xos ma’nolarni o‘z ichiga oladi.

O‘zbek tilida “*tabassum*” ko‘pincha rasmiy, diniy kabi kontekstlarda qo‘llaniladi, bu xushmuomalalik va ijtimoiy ierarxiyaning madaniy me’yorlarini aks ettiradi. Masalan:

“*U tabassumqildi*”- rasmiy muhitda hurmatli yoki bo‘ysundirilgan tabassumni anglatishi mumkin.

“*U kuldi*” ko‘proq tasodifiy ibora bo‘lib, ko‘pincha norasmiy yoki quvnoq kontekstlarda ishlatiladi.

O‘zbek tilida “*tabassum*” ni ifodalovchi fe’llarning pragmatic ishlatilishi Yoshi kattalar yoki hokimiyat arboblarga hurmat ko‘rsatish kabi ijtimoiy munosabatlar bilan ham cham barchas bog‘liqdir.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, ingliz va o‘zbek tillarida “*smile*” va “*tabassum*” ning og‘zaki predikativ verbalizatsiyasini o‘rganish umuminsoniy va madaniyatga xos qonuniyatlarni ochib beradi. Tabassum insonning umumbashariy xatti-harakati bo‘lsa-da, uni og‘zaki bayon qilish madaniy me’yorlar, ijtimoiy munosabatlar va hissiy nuanslarni aks ettiradi. Ingliz tilida tabassum tushunchasini anglatuvchi fe’l turlarida nozik farqlarni aks ettiruvchi fe’llar mavjud bo‘lsa, o‘zbek tili esa rasmiyatchilik va hurmat ma’nosida asosan “*tabassum*” dan foydalanish keng uchraydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ekman, P., & Friesen, W. *The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage, and Coding*, 1969. – 49-98 p.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 1980. – 256 p.
3. Zoltán Kövecses *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*, Cambridge University Press, 2000. – 304 p.
4. Жураева, Н. (2024). ЯЗЫКОВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ КОНЦЕПТОВ «УЛЫБКА» И «ТАБАССУМ» (НА ПРИМЕРЕ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ). Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(12/2). <https://doi.org/10.47390/SPR1342V3I12.2Y2023N04>
5. Z.M.Marufov, O‘zbek tilining izohli lug‘ati, “РУССКИЙ ЯЗЫК», 1981. -715 b.
6. Oxford online dictionary. [smile - Quick search results | Oxford English Dictionary](#)